

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.041>

УДК 338.4: 327.7

JEL: Q18, F29

О.М. БОРОДИНА, д-р екон. наук, проф., член-кореспондент НАН України,
завідувачка відділу економіки і політики аграрних перетворень
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна
e-mail: olena.borodina@gmail.com
ORCID: <https://0000-0002-9937-5907>

ВОЄННІ ЗАГРОЗИ ГЛОБАЛЬНІЙ ПРОДОВОЛЬЧІЙ БЕЗПЕЦІ ТА ПЕРШІ МІЖНАРОДНІ РЕАКЦІЇ ЩОДО ПОДОЛАННЯ ЇХ НАСЛІДКІВ: ПОЛІТЕКОНОМІЧНИЙ ЗРІЗ

Розкрито сучасні особливості критичного стану глобальної продовольчої безпеки і аграрних ринків у зв'язку з воєнним вторгненням РФ в Україну. Узагальнено реакції та пропозиції впливових світових організацій у сфері збереження глобальної продовольчої безпеки в контексті перших проявів і очікуваних наслідків воєнної агресії. Зроблено критичний аналіз наслідків воєнної загрози глобальній продовольчій безпеці й шляхів їх подолання з огляду на вразливість продовольчих систем у сучасному глобалізованому світі.

Ключові слова: глобальна продовольча безпека; продовольство; виробничі ресурси; ФАО; глобальні ризики; наслідки воєнної агресії; сімейне фермерство.

Жорстоке вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. спровокувало масове підвищення цін на продукти харчування і створило ризик дефіциту продовольства не тільки в Україні, а й у всьому світі. Невизначеність на глобальних ринках продовольства, пов'язана з воєнним вторгненням РФ в Україну, призвела до зростання цін, особливо на пшеницю, кукурудзу та олійні культури, а також на добрива. Це підвищення нашарувалося на попереднє зростання цін, викликане підвищенням попиту і подорожчанням вартості виробництва через пандемію COVID-19. У березні Індекс продовольчих цін Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО ООН) досяг історичного максимуму і лише трохи знизився у квітні.

Ц и т у в а н н я: Бородина О.М. Воєнні загрози глобальній продовольчій безпеці та перші міжнародні реакції щодо подолання їх наслідків: політекономічний зріз. *Економіка України*. 2022. № 6. С. 41—53. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.041>

Слід зазначити, що з початку третього тисячоліття, ще до війни проти України, світова агропродовольча система і міжнародні ринки сільськогосподарської продукції час від часу зазнавали шоків пропозиції та стрибків цін. У 2007 і 2008 рр. одночасні посухи в багатьох країнах — експортерах продовольства, заборони на експорт продовольства і високі ціни на енергоносії у період 2002—2008 рр. спричинили подвоювання номінальних цін на продовольство. У 2020 р., унаслідок потрясінь у ланцюгу поставок продовольства через COVID-19, глобальних змін клімату, а також регіональних конфліктів, спостерігався найвищий рівень недоїдання у світі за останні 15 років. У 2021 р. близько 193 млн осіб стикнулися з гострою нестачею продовольства, що було на 40 млн більше, ніж роком раніше.

На такому тривожному фоні глобальна продовольча безпека зазнала додаткових впливів й наслідків воєнної агресії у Східній Європі. Війна Росії проти України спровокувала небувалі до цього додаткові глобальні ризики, які можуть зруйнувати світову продовольчу безпеку, оскільки створює продовольчі проблеми глобального масштабу й впливає практично на всі країни світу — як розвинуті, так і ті, що розвиваються. Це викликає занепокоєння на рівні міжнародних організацій, які опікуються глобальною продовольчою безпекою, і змушує світову спільноту шукати раціональні рішення на глобальному рівні.

Отже, **мета статті** — здійснити огляд, оцінку й узагальнення реакцій та пропозицій впливових світових організацій щодо збереження глобальної продовольчої безпеки в контексті перших проявів та очікуваних середньо- і довгострокових негативних наслідків воєнної агресії РФ проти України у сфері виробництва і експорту сільськогосподарської продукції та продовольства.

Воєнні загрози глобальній продовольчій безпеці наразі є прямими і опосередкованими. Продовольча безпека постраждала безпосередньо від дефіциту виробництва продовольства і сільськогосподарської сировини, обмежень на імпорт, підвищення рахунків за продукти харчування й падіння доходів і опосередковано — від інфляції та зростання цін на паливо і добрива.

ОЦІНКИ ФАО ООН

Після незаконного воєнного вторгнення Росії в Україну ФАО на початку березня 2022 р. підготувала аналітичний документ «Нові сценарії глобальної продовольчої безпеки, пов'язаної з російсько-українським конфліктом»¹. За оцінками ФАО ООН, світ стикнувся з суттєвим викликом у сфері продовольчого забезпечення, оскільки Росія та Україна відіграють значну роль у світовому виробництві й постачанні продовольства. Росія — найбільший у світі експортер пшениці, Україна посідає п'яте місце. Разом вони забезпечують 19% світових поставок ячменю, 14% пшениці та 4% кукурудзи — більше третини світового експорту зернових; їх питомі ваги у світовому експортному ринку соняшникової олії становить 52%; обидві країни є провідними постачальниками на міжнародний ринок ріпака². ФАО зазначає, що збої у ланцю-

¹ QU Dongyu. New Scenarios on Global Food Security based on Russia-Ukraine Conflict. FAO. 2022. Mar 11. URL: <https://www.fao.org/director-general/news/news-article/en/c/1476480/> (дата звернення: 09.05.2022).

² Там само.

гах поставок і логістиці виробництва зернових та олійних культур в Україні й Росії, а також обмеження на російський експорт матимуть значні наслідки для продовольчої безпеки. Особливо підпадають під ризики близько 50 країн, які залежать від поставок продовольчих культур з Росії та України на 30% і більше. Багато з них знаходяться в проблемних регіонах Північної Африки, Азії і на Близькому Сході та є найменш розвинутими країнами або країнами з низьким рівнем доходів і дефіцитом продовольства.

За оцінками Всесвітньої продовольчої програми (ВПП) ООН, для 26 країн світу щонайменше 50% імпорту пшениці припадає на Україну та Росію. Ідеться про країни в африканському регіоні Сахель, де 6 млн дітей недоїдають, а 16 млн людей у міських районах наражаються на ризик продовольчої безпеки; відзначається вразливість країн Східної Африки, які також залежать від імпорту з України та Росії і, до того ж, переживають наслідки конфлікту та сильної посухи³. ЮНІСЕФ наголошує на вразливості дітей на Близькому Сході та в Північній Африці, де країни імпортують понад 90% споживаної ними їжі, а більшість дітей не мають доступу до достатнього обсягу харчування⁴.

Світові поставки добрив також є висококонцентрованими, оскільки провідним виробником добрив виступає Росія. Багато країн Європи і Центральної Азії імпортують понад 50% потрібних добрив, отже, їх дефіцит може посилюватися до наступного року. Вартість добрив також зростає через високий попит і нестабільні ціни на природний газ.

Ціни на продукти харчування, які почали підвищуватися з другої половини 2020 р., досягли історичного максимуму в лютому 2022-го, що пов'язано із збільшенням попиту, витрат на ввезення й транспортування сільськогосподарської продукції та сировини, а також через перебої у портах. Наприклад, світові ціни на пшеницю і ячмінь зросли на 31% протягом 2021 р.; на рапсову та соняшникову олію — більш як на 60%. За оцінками ФАО, інтенсивність і тривалість конфлікту залишаються невизначеними, що також може обмежити сільськогосподарське виробництво та купівельну спроможність в Україні, що, у свою чергу, призведе до загроз продовольчій безпеці на місцевому рівні.

Основні фактори ризику, визначені ФАО. Зернові культури будуть готові до збирання в червні, що ставить під питання можливість для українських товаровиробників і фермерів зібрати їх і доставити на ринок у зв'язку з продовженням бойових дій. Масове переміщення населення зменшило кількість сільськогосподарських працівників, яких можна залучити до збирання врожаю. Доступ до сільськогосподарських полів ускладнений, обмежено вирощування худоби та птиці, виробництво фруктів та овочів. Українські порти на Чорному морі заблоковано. Навіть якщо внутрішня транспортна інфраструктура залишиться недоторканою, доставка зерна залізницею значно ускладнена через відсутність оперативної залізничної системи. Судна

³ Husain A., Greb F., Meyer S. World Food Programme: Projected increase in acute food insecurity due to war in Ukraine. *reliefweb*. 2022. Mar 31. URL: <https://reliefweb.int/report/world/projected-increase-acute-food-insecurity-due-war-ukraine> (дата звернення: 10.05.2022).

⁴ As the war in Ukraine continues, millions of children in the Middle East and North Africa at increased risk of malnutrition amid food price hikes. *unicef*. 2022. Apr 07. URL: <https://www.unicef.org/mena/press-releases/war-ukraine-continues-millions-children-middle-east-and-north-africa-increased-risk> (дата звернення: 09.05.2022).

все ще можуть проходити через Турецьку протоку — важливий торговельний вузол, через який проходить велика кількість вантажів пшениці та кукурудзи. Зростання страхових премій для Чорноморського регіону посилять і без того високі витрати на транспортування, збільшуючи витрати на імпорт продовольства. Також неясно, чи вціліють потужності для зберігання й переробки зерна і чи будуть вони укомплектовані персоналом.

У звіті ФАО ООН зазначається, що російські порти на Чорному морі поки що відкриті й серйозних збоїв у сільськогосподарському виробництві в найближчій перспективі не очікується. Однак фінансові санкції проти Росії спричинили значне знецінення вкладу РФ у глобальну продовольчу безпеку, і якщо воно продовжиться, то це може підірвати продуктивність і зростання в її аграрному секторі, отже, у кінцевому підсумку ще більше підвищить вартість сільськогосподарського виробництва. Разом з тим Росія є головним гравцем на світовому енергетичному ринку: на неї припадає 18% світового експорту вугілля, 11% нафти і 10% газу. Сільське господарство потребує енергії за рахунок використання палива, газу, електроенергії, а також добрив, пестицидів і мастильних матеріалів. Виробництво кормових інгредієнтів і кормів також потребує енергії. Війна спричинила різке зростання цін на енергоносії, що має негативні наслідки для сільського господарства.

Прогнозні оцінки ФАО (станом на початок війни). Пшениця є основним продуктом харчування для понад 35% населення світу. Війна може призвести до раптового і різкого скорочення експорту пшениці як з Росії, так і з України. Запаси пшениці в Канаді вже скорочуються, а експорт із США, Аргентини та інших країн, імовірно, буде обмежений, оскільки їх уряди намагатимуться забезпечити внутрішнє постачання. У свою чергу, країни, які залежать від імпорту пшениці, скоріше за все, посилять тиск на глобальні поставки з метою підвищення рівня власної забезпеченості. Єгипет, Туреччина, Бангладеш та Іран — провідні світові імпортери пшениці, які закупають її понад 60% з Росії та України. Ліван, Туніс, Ємен, Лівія та Пакистан також сильно залежать від цих двох країн у постачанні пшениці. Світова торгівля кукурудзою, ймовірно, скоротиться внаслідок очікувань, що втрати експорту з України не будуть заповнені іншими експортерами, а також через високі ціни.

Перспективи експорту соняшникової та інших альтернативних олій також залишаються невизначеними. Великі імпортери соняшникової олії, включаючи Індію, країни Європейського Союзу, Китай, Іран і Туреччину, повинні будуть знайти інших постачальників або переорієнтуватися на інші рослинні олії, наприклад пальмову, соєву чи рапсову. ФАО в цілому прогнозує, що через війну в Україні не буде зібрано від 20 до 30% посівів озимих, а сільськогосподарські підприємства і фермери отримують менші врожаї із засіяних ними посівних площ. При цьому не оцінено довгострокові наслідки впливу війни на світовий експорт наступних озимих культур України, які планується висадити у 2022 р. для збирання врожаю у 2023-му.

УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ ВНУТРІШНЬОЇ ТА ЗОВНІШНЬОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

У 2021 р. Україна збрала історично рекордний урожай зернових і зернобобових культур — майже 84 млн т. За оптимістичними оцінками представників великого аграрного бізнесу, цього року внаслідок війни не буде рекордного врожаю минулого року, але потенційно 60—70 млн т зернових отримати можливо⁵.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, 5 липня 2021 р. було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством і учасниками зернового ринку на 2021/22 маркетинговий рік, мета якого — забезпечити продовольчу безпеку й уникнути застосування експортних обмежень, встановити прогнозований режим експорту зерна і стабілізації його ринку в Україні. Потреба внутрішнього споживання зерна в Україні становить близько 20 млн т, що дає можливість експортувати близько 65 млн т зернових і зернобобових культур. Довоєнні темпи експорту були адекватними рекордному врожаю в Україні у 2021 р. За перших два тижні лютого відвантажено: пшениці — 548 тис. т; ячменю — 98 тис. т; кукурудзи — 2,25 млн т. Відповідно до даних з портів України, наданих консалтинговим агентством «УкрАгроКонсалт», з 11 по 14 лютого 2022 р. включно відвантаження зерна з морських терміналів склали 867 тис. т, серед них 170 тис. т — пшениці, 54 тис. т — ячменю і 643 тис. т — кукурудзи⁶. Отже, на кінець лютого 2022 р. Україна експортувала приблизно 18 млн т пшениці із запланованих 24,2 млн т. Відповідно, у країні залишилося понад 6 млн т, тоді як річне споживання становить до 8 млн т, з яких на продовольчу пшеницю припадає 50% (4 т) і стільки ж на фураж. Внутрішня потреба в кукурудзі становить 6 млн т, тоді як на експорт планували відправити майже 35 млн т, з яких усередині країни ще залишається 15 млн т⁷.

Через два тижні з початку повномасштабної війни експорт зерна врожаю 2021 р. з обох країн не припинився. У санкційному пакеті США експорт й імпорт сільгосппродукції з РФ виведено з-під дії ембарго. Обґрунтовуючи своє рішення, США зазначили, що завдяки такому підходу буде зведений до мінімуму ризик невиконання гуманітарних програм, що реалізуються в країнах, які відчувають гострий дефіцит продовольства.

Найбільшими імпортерами продукції сільського господарства з України є Єгипет, Туреччина, Китай, Індія, Нідерланди, Польща, Іспанія, Індонезія, Німеччина, Італія, а також значна частина бідних країн Африки й Азії. Через морські порти Україна експортує 60% сільськогосподарської продук-

⁵ Гусейнов Ф. Логістика воєнного стану: що буде із поставками пального та добрив. *Agravery*. 2022. 22 бер. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/logistika-voennogo-stanu-so-bude-iz-postavkami-palnogo-ta-dobriv> (дата звернення: 12.05.2022).

⁶ Експорт зерна з України йде без затримок та простоювання — Роман Лещенко. *Міністерство аграрної політики та продовольства України*. 2022. 17 лют. URL: <https://minagro.gov.ua/news/eksport-zerna-z-ukrayini-jde-bez-zatrimok-ta-prostoyuvannya-roman-leshchenko> (дата звернення: 13.05.2022).

⁷ Бабенко М. Війна та голод. Чого чекати в разі втрати українського врожаю-2022. *Фокус*. 2022. 15 бер. URL: <https://focus.ua/uk/economics/509364-grozit-li-ukraine-golod-v-2022-godu> (дата звернення: 12.05.2022).

ції⁸. Закриття російською армією портів і моря для України створило суттєву загрозу світовому ланцюгу поставок продовольства й прискорило зростання цін на продовольство. Ціни на пшеницю як на основний продукт продовольчої безпеки зросли в рази. У країнах Північної Африки й Азії наразі важко отримати пшеницю через фізичну і цінову недоступність; деякі країни вже страждають від цього, очікуючи голодних бунтів⁹, і навіть країни ЄС відчують продовольчі наслідки воєнного вторгнення РФ в Україну.

Єгипет. У бюджеті Єгипту передбачалося, що у 2022 р. країна імпортуватиме пшеницю по 255 дол./т. Ціни на ф'ючерсних ринках у перші дні війни зросли до 400 дол./т, що потребувало щонайменше 1,5 млрд дол. (0,4% ВВП) додаткових витрат. Проте ціна несубсидованого хліба вищої якості протягом декількох днів зросла на 50%. У березні ціни на пшеницю сягнули 500 дол./т, проте Єгипет фізично не може отримати її навіть за таку високу ціну. Країна змушена планувати імпорт зерна з інших регіонів. Потенційно, за даними уряду Єгипту, є 14 країн, з яких він може імпортувати пшеницю, зокрема США, Канади й Аргентини^{10,11}.

Іспанія. Близько 65% імпортованої пшениці надходить з України. За два місяці цього року ціна на неї зросла на 25%, а за два тижні після початку війни — ще на 10%. Зерно використовується для виробництва кормів для тварин, тому підвищення цін впливатиме на продукти тваринного походження, такі як шинка, яйця і молоко. Іспанська конфедерація виробників кормів для тварин повідомляє, що за 10 днів після 24 лютого ціна сировини для кормів (пшениці та кукурудзи) зросла на 30—60%. Практично половина всього імпорту кукурудзи була з України. Іспанія є ключовим виробником кормів у Європі. Якщо поставки з України не відновляться, наслідки відчують усі громадяни ЄС¹².

Гаїті. Нині гострий брак продовольства відчують 4,5 млн гаїтян, що викликано нижчим, ніж очікувалось, обсягом продовольчої допомоги, а також нездоланими наслідками нещодавнього землетрусу, підсиленими зростанням світових цін на продовольство у зв'язку з вторгненням Росії в Україну. На початку війни в Україні за два дні ціна пшениці в Гаїті зросла в п'ять разів. За умов дефіциту продуктів харчування використовуються екстремальні механізми виживання: людям доводиться скорочувати раціон харчування і зменшувати кількість прийомів їжі. Деякі з них вимушено вдаються до насильства й проституції¹³.

⁸ Зануда А. Пальне, харчі, порти: три «больові точки» економіки воєнного часу. *BBC News Україна*. 2022. 10 бер. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60680634> (дата звернення: 11.05.2022).

⁹ Andriy Yarmak. Global food security destroyed by russian invasion in Ukraine could kill hundreds of millions globally. *East Fruit*. 2022. Mar 03. URL: https://east-fruit.com/en/news/global-food-security-destroyed-by-russian-invasion-in-ukraine-could-kill-hundreds-of-millions-globally/?fbclid=IwAR2L_ik_BxUfMQqKsLAnGf9R7EytsKP_8a5o8ut0lRQ5hxxAOwtEo5LHwQrY (дата звернення: 11.05.2022 р.).

¹⁰ Красников Д. Как война в Украине заставит голодать Ближний Восток и Африку — *The Economist*. *Forbes*. 2022. 10 бер. URL: <https://forbes.ua/ru/inside/kak-voyna-v-ukraine-zastavit-golodat-blizhniy-vostok-i-afriku-the-economist-10032022-4446> (дата звернення: 10.05.2022).

¹¹ Кравченко В. Війна та бенкет: чим загрожує світовій продовольчій безпеці війна в Україні. *mind*. 2022. 09 бер. URL: <https://mind.ua/publications/20237364-vijna-ta-benket-chim-zagrozhue-svitovij-prodovolchij-bezpeci-vijna-v-ukrayini> (дата звернення: 12.05.2022).

¹² The products that are more expensive than ever in Spain due to the war in Ukraine. *The Local*. 2022. Mar 04. URL: <https://www.thelocal.es/20220304/the-products-that-are-more-expensive-in-spain-due-to-the-war-in-ukraine/> (дата звернення: 16.05.2022).

¹³ Война в Украине обострила гуманитарную ситуацию в Гаити. *Новости ООН*. 2022. 22 бер. URL: https://news.un.org/ru/story/2022/03/1420352?utm_source=UN+News+-+Russian&utm_campaign=0c3449bd0e-EMAIL_CAMPAIGN_2022_03_23_12_17&utm_medium=email&utm_term=0_6a23d2f3b7-0c3449bd0e-107646721 (дата звернення: 12.05.2022).

Підвищення цін на продукти харчування вже вплинуло на політичні процеси в деяких країнах світу. В Пакистані зростання цін на продукти харчування, які «пішли вгору» ще до війни в Україні й ще більше — цією весною внаслідок російської агресії проти України, призвело до відставки прем'єр-міністра Імрана Хана. У Перу президент Педро Кастільо навесні придушував заворушення у відповідь на рекордно високі ціни на продукти харчування й паливо; кілька людей загинули під час протестів¹⁴. Високі ціни на продукти харчування і паливо призвели до кризи на президентських виборах у Франції. Німеччина, Італія та Іспанія запропонували пільги на енергоносії, зниження цін і податків, щоб запобігти соціальним конфліктам у своїх країнах через вплив високих цін на енергоносії.

За оцінками міжнародних експертів, підвищення світових цін на зернові в перші тижні війни було простою спекуляцією, оскільки виробництво і постачання Україною та Росією продовольства на світові ринки не припинилися за одну ніч. Виробництво зернових є сезонним, посіви не були одночасно знищені, запаси не закінчуються відразу, проте ціни на ф'ючерсних ринках зросли відразу. Чисті спекулятивні позиції кукурудзи на ф'ючерсному ринку США почали посилюватися в листопаді минулого року. Лише за останній місяць 2021 р. ціна на кукурудзу на майданчику Чиказької торговельної палати (Chicago Board of Trade — СВOT, нині CME Group) зросла на 8,61%, пшениці — на 4,87% і сої — на 4,12%. Таким чином, підвищення світових цін на продукти харчування частково було викликано поведінкою інвесторів, які купують запаси продуктів харчування, зберігають їх протягом кількох тижнів або місяців і продають лише тоді, коли вищі ціни дозволяють отримати додатковий прибуток. Сказане дає підстави стверджувати, «що в лютому та березні 2022 р. зростання міжнародних цін на зернові було наслідком спекуляцій, але тепер, після місяців війни та санкцій, безсумнівно, виникає реальна загроза постачанню основного виду продовольства для країн, які залежать від Росії та України»¹⁵.

Іншою сучасною проблемою, небезпечний вплив якої на глобальну продовольчу систему оголилася у зв'язку з війною в Східній Європі, є те, що неоліберальна модель розвитку аграрного сектору, яка сприяє фрагментації та спеціалізації сільськогосподарського виробництва в міжнародному вимірі, спонукала деякі країни Півдня і тропічних країн не виробляти зернові, а спеціалізуватися на виробництві тропічних експортних товарів та імпортувати для внутрішніх потреб недорогі зернові культури з Північної Америки, Росії чи України. Таким чином, крім воєнної агресії РФ проти України, яка реально спровокувала зростання цін на зернові, проблема полягає в «неоліберальній політиці, яка призводить до того, що частина країн жорстоко постраждають від підвищення цін на сільськогосподарську продукцію та продукти харчування»¹⁶.

¹⁴ Peru protests: President Castillo imposes curfew in Lima. *BBC news*. 2022. Apr 05. URL: <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-60993768> (дата звернення: 16.05.2022).

¹⁵ Toussaint E., Villanueva D. Large-scale speculators in crease their profits in the grainmarket. *CADTM*. 2022. May 04. URL: <https://www.cadtm.org/Large-scale-speculators-increase-their-profits-in-the-grain-market> (дата звернення: 16.05.2022).

¹⁶ Там само.

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ПРОДОВОЛЬНОЇ КРИЗИ ТА РЕАКЦІЇ НА ЇЇ НАСЛІДКИ

Воєнна агресія РФ проти України виокремила два нових чинника впливу на сьогоdnішню складну ситуацію в продовольчій безпеці в міжнародному вимірі, що свідчить, зокрема, і про вразливість сучасної глобальної продовольчої системи. По-перше, унаслідок низького рівня диверсифікованості глобального продовольчого ринку небезпека голоду і недоїдання у світі значно загострилася. Війна Росії проти України одночасно руйнує ринки сільськогосподарської сировини і кінцевої сільськогосподарської продукції. Головні експортні сільськогосподарські культури (пшениця та олійні) є інгредієнтами основних продуктів харчування — хліба та олії, які, у свою чергу, слугують вагомими джерелами калорій для мільйонів людей у всьому світі.

По-друге, монополізація глобальних ресурсних ринків з боку РФ спричинила те, що війна суттєво впливає на ринки основних ресурсів для сільськогосподарського виробництва (добрив і енергії). Вплив воєнних потрясінь на поставки добрив викликає різні ринкові реакції та різні відповіді в розвинутих країнах і країнах, що розвиваються. Високі ціни на добрива обмежують можливості країн з низьким і середнім рівнями доходів, які могли б пом'якшити глобальні цінові шоки на продовольство, підвищивши власну продуктивність сільського господарства і наростивши виробництво сільськогосподарської продукції. Високі ціни на енергоносії обумовлюють підвищення цін на продукти харчування ще вище, оскільки природний газ потрібен для виробництва азотних добрив, а паливо — для виробничої діяльності господарства й транспортування продовольства.

Оскільки санкції обмежують експорт добрив з Росії та Білорусі, а ціни на добрива зростають, розвинуті країни, які здатні збільшити виробництво пшениці, щоб заповнити прогнозований дефіцит на світовому ринку й отримати вигоду з високих світових цін, натомість інвестують у менш інтенсивні сільськогосподарські культури. Зокрема, Національна служба статистики сільського господарства Міністерства сільського господарства США (United States Department of Agriculture — USDA) повідомляє, що американські фермери мають намір посадити рекордну кількість соєвих бобів, які потребують відносно менше добрив; у 2022 р. площі під соєвими бобами можуть майже вдвічі перевищити їх планові розміри¹⁷. У порівнянні з 2021 р. площі посівів сої зросли на 4% і у 2022 р. оцінюються в рекордні 91,0 млн акрів¹⁸. Американські фермери планують вирощувати менше ярої пшениці та кукурудзи, незважаючи на потенційно високі ціни на ці культури через війну в Україні.

¹⁷ Soy Usurps King Corn as U.S. Farmers Dodge Pricey Fertilizer. *Bloomberg*. 2022. Mar 21. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-31/farmers-to-slash-corn-plantings-amid-record-fertilizer-prices> (дата звернення: 13.05.2022).

¹⁸ Released March 31, 2022, by the National Agricultural Statistics Service (NASS), Agricultural Statistics Board, United States Department of Agriculture (USDA). URL: https://www.nass.usda.gov/Publications/Todays_Reports/reports/pspl0322.pdf High Fertilizer Prices Drive US Farmers to Plant More Soy Than Corn. *Gro Intelligence*. March 31, 2022. URL: <https://gro-intelligence.com/insights/high-fertilizer-prices-drive-us-farmers-to-plant-more-soy-than-corn> (дата звернення: 18.05.2022).

У Звіті USDA стосовно оцінки попиту і пропозиції світового сільського господарства (квітень 2022 р.) наводяться прогнози щодо зниження обсягів світової торгівлі пшеницею в цілому на 3 млн т. При цьому відносно України і РФ зазначено таке: очікується на 1 млн т зменшення експорту з України і на 1 млн т збільшення експорту з Росії (яку, як уже зазначалося раніше, США звільнили від продовольчих санкцій)¹⁹. Оцінки USDA стосуються врожаю минулого року. Щодо цього річного врожаю українські великотоварні виробники при закритому й заблокованому експорті в серпні та восени 2022 р. постануть перед вибором — продавати зерно за 180—220 дол./т пшениці восени (за світової ціни, яка перевищує 400 дол./т), чи тримати її до весни 2023 р. Раціональніше очікувати весни, коли можна сподіватися на розблокування експорту, і тоді продавати сільськогосподарську продукцію за світовими цінами з реальними, а не спекулятивними витратами на логістику і перевалку²⁰. Проте навіть тоді, коли сільськогосподарські виробники, здається, можуть отримати вигоду від зростання міжнародних цін на продовольство, такі виграти підтриваються падінням реальних доходів.

Синергетичне підсилення негативної дії цих двох факторів значно ускладнює розробку і прийняття світовою спільнотою колективних дій для подолання глобальної продовольчої кризи. Розширення в останні десятиліття у світовому масштабі промислового монокультурного сільського господарства, яке використовує для виробництва сільськогосподарської продукції синтетичні добрива та енергію викопного палива, спровокувало додаткові ризики для продовольчої безпеки в глобальному вимірі й поставило під сумнів можливість досягнення показників Цілей сталого розвитку щодо подолання голоду у світі. Продовольча безпека мільйонів людей нині перебуває під загрозою, оскільки глобальна продовольча економіка щодня робить їх вразливими перед силами, над якими вони не мають контролю. Проте не війна в Україні створила цю вразливість — вона породжена неоліберальною аграрною політикою нарощування експорту при недооцінці ролі й значення локального виробництва продовольства дрібними господарствами сімейного типу.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ФАО ООН ЩОДО ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

На початку березня 2022 р. ФАО оприлюднила свої рекомендації щодо пом'якшення впливу воєнної агресії РФ проти України у сфері глобальної продовольчої безпеки²¹.

1. Зберігати відкритою глобальну торгівлю продовольчими продуктами і добривами. Слід докласти всіх зусиль, щоб захистити виробничу та марке-

¹⁹ Welsh C. The Russia-Ukraine War and Global Food Security: A Seven-Week Assessment, and the Way Forward for Policymakers. CSIS. 2022. Apr 15. URL: <https://www.csis.org/analysis/russia-ukraine-war-and-global-food-security-seven-week-assessment-and-way-forward> (дата звернення: 18.05.2022).

²⁰ Іван Мірошніченко розповів, що буде з новим урожаєм, якщо в Україні не розблокують порти. *AgroPolit.com*. 2022. 18 трав. URL: <https://agropolit.com/news/23846-ivan-miroshni-chenko-dav-prognoz-scho-bude-z-novim-urojayem-yakscho-ne-rozblokuyut-porti> (дата звернення: 19.05.2022).

²¹ QU Dongyu. New Scenarios on Global Food Security based on Russia-Ukraine Conflict. FAO. 2022. Mar 11. URL: <https://www.fao.org/director-general/news/news-article/en/c/1476480/> (дата звернення: 09.05.2022).

тингову діяльність, необхідну для задоволення внутрішніх і світових потреб. Ланцюги постачання повинні продовжувати функціонувати, що означає захист зернових культур, худоби, інфраструктури харчової промисловості й усіх логістичних систем.

2. *Знайти нових постачальників продовольства.* Країни, які залежать від імпорту продовольства з Росії та України, повинні шукати альтернативних постачальників, щоб погасити шок. Їм також слід покладатися на наявні продовольчі запаси і диверсифікувати своє внутрішнє виробництво, щоб забезпечити доступ людей до здорового харчування.

3. *Підтримати вразливі верстви населення, у тому числі внутрішньо переміщених осіб.* Уряди повинні розширити системи соціального захисту, щоб захистити вразливих людей. В Україні мають втрутитися міжнародні організації і допомогти людям, які потребують підтримки. У всьому світі через конфлікт набагато більше людей буде втягнуто в бідність і голод, і ми повинні забезпечити їх своєчасними і цілеспрямованими програмами соціального захисту.

4. *Уникати спеціальних реакцій на прийняття політичних рішень.* Перш ніж вживати будь-яких заходів для забезпечення постачання продовольства, уряди повинні розглянути їх потенційний вплив на міжнародні ринки. Зменшення імпортних тарифів або використання експортних обмежень можуть допомогти вирішити проблеми продовольчої безпеки окремих країн у короткостроковій перспективі, але вони підвищать ціни на світових ринках.

5. *Посилити прозорість ринку і діалогу.* Більша прозорість та інформація про глобальні ринкові умови можуть допомогти урядам та інвесторам приймати зважені рішення, коли ринки сільськогосподарської продукції є нестабільними. Такі ініціативи, як Інформаційна система сільськогосподарського ринку (Agricultural Market Information System — AMIS) G20, підвищують таку прозорість, надаючи об'єктивні й своєчасні оцінки ринку.

Обговорення. У березні 2022 р. лідери G7 відгукнулися на рекомендації та взяли на себе зобов'язання «уникати експортних заборон та інших заходів, що обмежують торгівлю, підтримувати відкриті й прозорі ринки і закликати інших зробити те саме»²². Лідери також зобов'язалися збільшити свій внесок у ВПП, закликали до проведення позачергової сесії Ради ФАО ООН, щоб розглянути вплив війни на глобальне сільське господарство і продовольчу безпеку, запропонували продовжувати обмін інформацією через Інформаційну систему ринків сільського господарства. Визнаючи, що вплив війни на міжнародно значущий аграрний сектор України ставить глобальну продовольчу безпеку під серйозне навантаження, лідери G7 взяли на себе зобов'язання усунути наслідки глобальної кризи для продовольчої безпеки шляхом спільних зусиль у тісній співпраці з міжнародними органами, такими як Всесвітня продовольча програма, багатосторонні банки розвитку та міжнародні фінансові установи, у тому числі шляхом

²² G7 Leaders' Statement — Brussels, 24 March 2022. *European Council of the EU*. 2022. Mar 24. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/24/g7-leaders-statement-brussels-24-march-2022/> (дата звернення: 16.05.2022).

дослідження запропонованої Францією Місії підтримки продовольства та сільського господарства (FARM)²³.

ФАО запропонувала Глобальний механізм фінансування імпорту харчових продуктів (FIFF)²⁴, щоб зменшити витрати на фінансування імпорту продовольства країнами з низьким і середнім рівнями доходу. ФАО оцінює повну вартість цих заходів приблизно у 25 млрд дол., але пропонує обумовлювати участь зобов'язаннями країн щодо інвестування в методи сталого сільського господарства, тим самим знижуючи загальну ціну програми.

Деякі аналітики відзначають, що на світових ринках достатньо пшениці, щоб задовольнити світовий попит, і ринки пристосуються, щоб заповнити прогалини в експорті через війну Росії проти України. Дійсно, деякі країни з низьким і середнім рівнями доходу виграють від шоку, як-то Індія, де експорт пшениці досяг рекордного максимуму в березні, оскільки виробники отримали вищу ціну на світових ринках, ніж індійський уряд запропонував через програми підтримки сільського господарства²⁵.

Інші експерти закликали G7 і Китай звільнити від боргу країни з низьким і середнім рівнями доходів, дозволяючи їм використовувати свої резерви для покриття вищої вартості імпорту продовольства. Білий дім підтвердив свої зобов'язання щодо розвитку сільського господарства в країнах з низьким і середнім рівнями доходів, але поки не оголосив про підтримку короткострокових заходів для припинення безпосереднього впливу війни на країни — імпортерів продовольства.

Експерти Міжнародного науково-дослідницького інституту продовольчої політики (IFPRI)²⁶ рекомендують країнам продовжувати виводити продукти харчування і добрива з-під санкцій, утримуватися від запровадження заборон на експорт, уникати запасів продовольства і панічних закупівель, а також призупинити дію мандатів на біопаливо, щоб зберегти поставки на світових ринках і пом'якшити стрибки цін. Щоб призупинити вплив підвищення продовольчих цін на бідних, IFPRI рекомендує країнам направляти продовольчі субсидії найуразливішим верствам населення й надавати гуманітарну допомогу через ВПП. У довгостроковій перспективі IFPRI рекомендує країнам обережно розглядати рішення щодо програм консервації землі, уникати введення субсидій, що спотворюють ринок, тощо. Наразі у Світової організації торгівлі не вистачає правил, щоб ефективно дисциплінувати використання експортних обмежень. У минулому члени СОТ намагались, але не змогли досягти згоди щодо дисциплінарного обмеження експорту сіль-

²³ Food security: implementation of the FARM initiative (05 Apr. 2022). URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/development-assistance/food-security-nutrition-and-sustainable-agriculture/news/article/food-security-implementation-of-the-farm-initiative-05-apr-2022> (дата звернення: 18.05.2022).

²⁴ Technical Background Document: A Global Food Import Financing Facility (FIFF): Responding to soaring food import costs and addressing the needs of the most exposed. Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2022. Apr 07. URL: <https://www.fao.org/3/cb9445en/cb9445en.pdf>

²⁵ Welsh C. The Russia-Ukraine War and Global Food Security: A Seven-Week Assessment, and the Way Forward for Policymakers. CSIS. 2022. Apr 15. URL: <https://www.csis.org/analysis/russia-ukraine-war-and-global-food-security-seven-week-assessment-and-way-forward> (дата звернення: 18.05.2022).

²⁶ International Food Policy Research Institute (IFPRI). URL: <https://www.ifpri.org/>

ськогосподарської продукції, навіть коли були спроби створити винятки для основних потреб, таких як гуманітарні вантажі²⁷.

Центр знань про глобальну продовольчу безпеку і харчування Європейської комісії, який підтримує зобов'язання ЄС покласти край голоду, забезпечити продовольчу безпеку й покращити харчування за допомогою спеціального, посиленого науково-політичного інтерфейсу та сприяння між-політичному діалогу, підготував огляд і узагальнив підходи міжнародних організацій у сфері відновлення глобальної продовольчої безпеки. Серед «найпопулярніших» рекомендацій щодо політики наразі такі:

- розширення цільових мереж соціальної підтримки для захисту вразливих верств населення від стрибків цін;
- підтримка відкритості торгівлі продуктами харчування і добривами, уникнення експортних заборон й обмежень для зменшення тиску на світові ціни;
- посилення загальної прозорості продовольчих ринків для зменшення невизначеності та запобігання протекціонізму.

Автори огляду зазначають, що у Світового банку є вагомі докази позитивного впливу на подолання голоду і підвищення загальної ефективності заходів з соціального захисту, формування людського капіталу, створення робочих місць, посилення стійкості та розширення прав і можливостей жінок²⁸.

ВИСНОВКИ

Війна в Україні завадила процесу глобального відновлення після пандемії COVID-19, що розпочався у 2021 р., оскільки до масштабної гуманітарної кризи в Європі додалося зростання цін на продовольство і сировинні товари, посилюючи інфляційний тиск у всьому світі.

До початку війни РФ проти України світові ринки сільськогосподарської продукції зазнавали шоків пропозиції та стрибків цін. Воєнна загроза глобальній продовольчій безпеці через цілеспрямовані атаки Росії на українські сільські території та інфраструктуру сільського господарства стала причиною суттєвих збоїв на глобальних ринках продовольства. **Не санкції проти РФ є причиною руйнування глобальної продовольчої безпеки, а російська агресія проти України.**

Націлюючись на всі активи сільського господарства України — поля, сільськогосподарське обладнання, склади, ринки, дороги, мости й порти, — Росія поставила за мету пошкодити аграрну економіку України, знищивши таким чином основне джерело її доходу (у 2020 р. сільське господарство України формувало майже 10% ВВП країни). Високі ціни на добрива і паливо ще більше обмежують продуктивність українського сільського господарст-

²⁷ Glauber J., Laborde D., Mamun A. From bad to worse: How Russia-Ukraine war — related export restrictions exacerbate global food in security. *IFPRI*. 2022. Apr 13. URL: <https://www.ifpri.org/blog/bad-worse-how-export-restrictions-exacerbate-global-food-security> (дата звернення: 17.05.2022).

²⁸ The impact of Russia's war against Ukraine on global food security — KC-FNS review — April 2022. *European Commission*. 2022. Apr 22. URL: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/impact-russia%E2%80%99s-war-against-ukraine-global-food-security-%E2%80%93-kc-fns-review-april-2022_en (дата звернення: 18.05.2022).

ва, а нестабільність робочої сили у воєнний час істотно скорочує можливість сільськогосподарського виробництва.

Причини сьогодишнього глобального шоку на продовольчому ринку і стрімке зростання цін на сільськогосподарську продукцію є вражаючими, але не непередбачуваними. Вони стали ще одним (поряд з глобальними кліматичними впливами і пандемією COVID-19) свідченням того, що глобальна продовольча система, яка ґрунтується на промисловому монокультурному сільськогосподарському виробництві, потребує кардинальної трансформації, оскільки є нестабільною, чутливою до непередбачуваних змін і неготовою до викликів сьогодення. Посилення ролі сімейних фермерських господарств, розвиток локальних ринків продовольства і скорочення агропродовольчих ланцюгів, перехід на агроекологічну парадигму трансформації сільського господарства з використанням переваг цифрових технологій локального виробництва продовольства мають бути покладені в основу переходу до сталих агропродовольчих систем в Україні й у всіх країнах світу.

Надійшла 20.05.2022

Прорецензована 25.05.2022

Підписана до друку 31.05.2022

Olena Borodina, Dr. Sci. (Econ.), Prof., Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Head of the Department of Economics and Policy of Agrarian Transformation
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

MILITARY THREATS TO GLOBAL FOOD SECURITY
AND FIRST INTERNATIONAL REACTIONS TO OVERCOME
THEIR CONSEQUENCES: POLITICAL ECONOMY SECTION

The critical situation in the global food markets is revealed against the background of an array of shocks in recent years, accompanied by a gradual increase in the number of hungry people in the world. Russia's war of aggression and its targeted attacks on Ukraine's agricultural infrastructure have destroyed opportunities to overcome pre-war global food shocks.

Military aggression added two new destructive factors. First, the war simultaneously blocked the markets of agricultural commodities and finished agricultural products. Secondly, the war has a significant impact on the markets of basic resources for agricultural production. Such market shocks provoke different reactions and market responses in developed and low- and middle-income countries. The food situation is becoming political: rise in food prices has already had a negative impact on political processes in some countries around the world; the role of local food systems is growing.

The results of FAO assessments (as of the beginning of the war) of risk factors and forecasts of the impact of military aggression on global food security are presented, the recommendations of international organizations on overcoming the crisis are summarized. It is noted that the prospects for food security management at the global level are not only negative. The war exacerbates structural inequality and instability in global agricultural and food chains and resource markets for agriculture, but at the same time, demonstrates the resilience of locally integrated food systems and the adequacy of responses to military challenges from smallholder farmers, peasants and their solidarity-based communities.

Keywords: global food security; food; production resources; FAO; global risks; consequences of military aggression; family farming.

Received on May 20, 2022

Revised on May 25, 2022

Signed for printing on May 31, 2022